

NASREDDİN HOCA'YLA İLGİLİ BAZI ANLATMALARDA MİTOLOJİK UNSURLAR

Yard. Doç. Dr. Faruk ÇOLAK*

ÖZ: Şimdiye kadar Nasreddin Hoca fıkralarına çok çeşitli açılardan bakılmış, ancak Hoca'nın mitolojiyle ilgisinin olup olmadığı tartışılmamıştır. Bu çalışmada; Hocayla ilgili fıkralar ve bir efsanede yer alan mitolojiyle alakalı motifler incelenmiştir. Hoca'nın ağaçtan öteye yol olması, eski ayın kırılıp yıldız yapılması, kurbanın kemiklerinden tekrar diriltilmesi, tavukların yas tutması, oğlak burcunun teke olması, ceviz ağacında kabağın niçin bitmediği, devenin niçin kanatlı olmadığı ve insanların niçin tek yöne gitmedikleriyle ilgili fıkraları mitolojiyle alakalı fıkralardır. Bu fıkralar önemli kaynaklarda yer alan mitolojik delillerle açıklanmıştır. İncelemeye tabi tutulan fıkralarından hareketle Hoca'nın belirli bir mitoloji bilgisine sahip olduğunu söyleyebiliriz. Çalışmayla, Hoca'nın bilinmeyen bir yönünü daha ortaya çıkarılmış olmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Nasreddin Hoca, mitoloji, fıkra, efsane

Mythological Elements in Same Narratives About Nasreddin Hodja

ABSTRACT: Nasreddin Hodja's jokes have been examined in many different point of views so far, but have never been discussed if they are related to mythology or not. In this study motifs concerning Nasreddin Hodja's jokes and a legend which are related to mythology were studied. Nasreddin Hodja's jokes like "There is no way beyond tree, stars which are made from old moon by cutting it, sacrificed animal which is revived from its bones, mourning chickens, capricorn which becomes billy goat, reason of why there is no squash on walnut tree, why camel has no wing and why people don't go in the same direction" are related to mythology. These jokes have been commented by the mythological evidences found in important sources. We can say that Hodja had mythology knowledge after examining these jokes. With this study an unknown side of Hodja is discovered.

Key Words: Nasreddin Hodja, mythology, joke, legend

*. Niğde Üni. Fen-Edeb. Fak. TDE Böl. fcolak@nigde.edu.tr.

Hoca üzerine yapılan çalışmalarda onun tarihî şahsiyeti, yaşadığı coğrafya ve mezarı gibi özün dışındaki tartışmalar hep öne çıkmıştır. Bu tür bilimsel bir yaklaşımı eleştiren Şükrü Kurgan, Hoca'nın mezarını araştırma çabalarının bizde 300 yıl, batıda ise 500 yıldır devam ettiğini ancak bir arpa boyu yol alamadığını kaydeder ve bundan sonra da başarısızlığa mahkûm olacağını belirtir (Kurgan 1986: 80). Bu tür çalışmaları bir başarısızlık olarak yorumlamak doğru olmasa bile, edebiyat münekkidi açısından elzem değildir. Edebiyatçı, metnin kendisiyle daha çok meşgul olmalı ve onu yorumlamalı diye düşünüyoruz. Metin incelemesi yönünden de Nasreddin Hoca'nın fıkraları üzerine çok çeşitli araştırmalar yapıldığını görüyoruz. Bu araştırmalardan pek çoğu Hoca'nın fıkralarının yapısı, tasnifi ve konuları üzerine yoğunlaşmış, birkaç araştırmada ise felsefesinden bahsedilmiştir. Ancak onunla ilgili anlatmalarda mitolojik unsurların olup olmadığı tartışılmamıştır. Meseleye bu açıdan bakıldığında ise Hocaya atfedilen anlatmaların çoğunun ona ait olmadığı vurgulanacak, hatta bu anlatmaların büyük bir kısmının geç devirlerde ortaya çıktığıyla ilgili itirazlar yükselecektir. Bundan dolayı da Hocaya atfedilen anlatmaların onun düşüncelerini tam olarak yansıtamayacağı ileri sürülecektir. Bu itirazları yükseltenler edebî metin ile onu yaratan veya atfedilen şahsiyeti aynileştirmektedirler. Halbuki günümüzde, edebiyat araştırmacıları metni ve metnin içerdiği muhtevayı daha çok ciddiye almalı diye düşünüyoruz.

Bizim bu düşüncede oluşumuz, eseri meydana getiren dehayı küçümsemişimiz anlamına gelmemelidir. Bir edebiyat araştırmacıları olarak eseri yaratana sonsuz saygı ve hayranlık duymaktayız. Ancak, şurası unutulmamalıdır ki; topluma mal olmuş şahsiyetlere atfedilen materyalin (Halk Edebiyatı ve bağlantılı olduğu edebiyat kollarına ait materyaller) menşeyini araştırma elbette şayan bir uğraştır ve bu uğraşı verenlere de her zaman ihtiyaç vardır. Ama bu materyallerin sağlıklı olup olmadığını tartışmak abesle iştigaldir. Çünkü Türk Halk Edebiyatı ve tesir alanındaki sahalarda yeterli yazılı kaynak sıkıntısı olduğu bu işi bilenlerin malumudur. Hâl böyleyken zaten kaynakları sınırlı olan malzemeyi, bunların kaynakları sağlam değil düşüncesiyle görmezlikten gelirsek, incelemeyecek Halk Edebiyatı materyali kalmayacaktır. Yüzyıllardır sözlü olarak varlığını sürdürmüş, hemen hemen hiç yazılı kaynağı olmayan Halk Edebiyatı mahsulleri incelenirken yazar merkezli yaklaşımların değil de metin merkezli yaklaşımların dikkate alınması zorunludur diye düşünüyoruz. Böyle bir yaklaşım Halk Edebiyatının sorunlarını tam olarak çözmeyecektir. Çözmesi de beklenmemelidir. Fakat yeni kaynaklar bulununcaya kadar mevcut sorunları dondurmaya yetecektir. Kaldı ki; folklor materya-

line uygulanan metin merkezli yaklaşımlar Halk Edebiyatının bazı malzemeleri için de uygulanabilir diye düşünüyorum

Folklor materyalinin ait olduğu toplumun düşünce yapısını yansıttığıyla ilgili görüşler yeni değildir. Genelde folklor materyallerinin bütünü, özel anlamda ise fıkraların bir kişiye ait olup olmadığının çok büyük önem taşımadığı kanaatindeyiz. Önemli olan, meseleye metin bağlamında bakılması (Oğuz 1997: 73) ve söz konusu metnin bize verdiği mesajdır. Aslında folklor materyallerinin tamamı bir toplum tarafından yaratılır, yaratılan bu materyallerden anonim olma özelliği taşıyanlar toplumun bütünü adına, ferdi olma özelliği taşıyanlar ise toplumda sivrilmiş, malzemeye bütünleşmiş bir ferdin adına tescil edilir. Bu nokta-i nazardan bakıldığında, Nasreddin Hoca fıkraları da çoğunlukla toplumca yaratılmış, fakat Hoca adına tescil edilmiş metinlerdir. Metinlerin çoğunluğunun sonradan yaratılmış ve Hoca adına tescillenmiş olması materyalin değerini düşürmediği gibi, bu durum materyaller üzerine yorum yapmak isteyenlerin çalışmalarına da mani değildir.

Toplumca yaratılan ve ait olduğu toplumun adına tescillenmiş folklor materyali; o toplumun dünya görüşünü, bilgisini ve inançlarının ansiklopedisini teşkil eder. Dursun Yıldırım, “Edebiyat ve kültür hayatımızın en zengin hazinelerinden biri olan fıkraların içinde milletimizin tarihini, siyasi, dini, iktisadi içtimai hayatını, inanç ve fikir mücadelelerini, geleneklerini, dünya görüşünü, hayata bakış tarzını aksettiren bilgiler vardır.” (Yıldırım 1999: 6) sözleriyle fıkraların bir millî ansiklopedi olduklarını yıllar önce ortaya koyar. Bahse konu ansiklopedinin yazılı kaynaklarını bulmaya çalışmak zahmetin de ötesindeki bir gayret ve zaman gerektirir ki; bu imkânsızla eş anlamlıdır. Şükrü Kurgan, Dursun Yıldırım ve Öcal Oğuz’un anlatmaya çalıştıkları metni anlamaya yönelik edebiyat yaklaşımlarının, Halk Edebiyatı araştırmalarında kaynak kıtlığı problemini aşma ve metni anlamada önemli bir çıkış yolu olabileceği kanaatindeyiz.

Aşağıda Nasreddin Hoca’ya mâl edilen bazı anlatmalar, mitolojik değerleri açısından incelenecektir. Malzemeler seçilirken onların mitolojik değerleri dikkate alınmıştır. Seçilen malzememin gerçekte Hocaya ait olup olmadığı bu yazının konusu olmadığı için dikkate alınmamıştır. Söz konusu anlatmaların Hoca’ya ait olup olmadığı meselesi başka bir araştırma konusu olabilir ve böyle bir çalışma bütün kaynak problemlerine rağmen yapılırsa takdire şayan bir çalışma olacaktır.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hoca’ya ait yedi fikrayla bir efsanede mitolojiyle ilgili motifler yer almaktadır. Bu malzemelerdeki mitolojik motiflerin bir kısmı umumî bir yaratma düşüncesiyle alakalıdır. Söz konusu metinlerin ilkinde **ağaçtan öteye yol olması**, ikincisinde **eski ayın parçalanarak yıldızları veya şimşegi oluşturması**, üçüncüsünde

oğlak burcunun zamanla teke olması, dördüncüsünde kurbanın kemiklerinden yeniden canlandırılması, beşincisinde tavukların yas tutması, altıncısında ceviz ağacında niçin kabağın olmadığı, yedincisinde devenin niçin kanatlarının olmadığı ve sekizincisinde dünyanın dengesinin bozulmasıyla ilgili mitolojik kabuller yer almaktadır.

Ağaçtan öteye yol olması ile ilgili fıkra (Radloff-Kunos 1998: 413)

¹ bize Türklerdeki *kutsal ağaçla* ilgili inancı çağrıştırmaktadır. Bilindiği gibi kutsal ağac, Türk mitolojisindeki en önemli unsurlardan birisidir ve sıklıkla *hayat ağacı* olarak karşımıza çıkmaktadır. Mesela; Manas Destanı'nda, Manas'ın ölümü üzerine karısı Kanıkey'in gördüğü bir rüyada anlattıkları, Hoca'nın fıkrasındaki ağaca çıkma motifi ile benzerlik arz eder. Kanıkey'in rüyası şöyledir: "...Manas'ın hatunu Kanıkey, bir gece yataarken bir rüya görmüş. Hemen koşarak gitmiş ve rüyasını kayın babası Yakup-Han'a anlatmış:

Çok karanlık geceydi, birden parlak ay çıktı,
Çok karanlık bir gündü, birden bir güneş çıktı.
Bir *kavak büyüyerek, ta göklere dek çıktı.*
Birini sen eğmiştin, kavağın dallarından,
Birini de annesi tutmuştu kollarından.
Göge çıkmış idiniz, dallara tutunarak,
Sonra da kayboldunuz, bulutlara dalarak
Benim efendim Manas, toprak oldu mu dersin?
Tanrı ona can verip hayat buldu mu dersin?"
(Ögel 1989: 519).

Ağaçtan öteye yol olması için ötelerde bir dünyanın olması gerekir ki; Türkler öte dünyanın varlığına inandıkları gibi, öte dünyadaki ile ilişki kurulmasında veya bu dünyadan oraya geçişte ağacın önemli bir rolü olduğuna da inanırlar. Hayat ağacı motifi tam bu noktada anlam kazanmaktadır. Türk mitolojisine göre ilk insanların yaratıldığı ağaç, aslında hayatın kendisini de sembolize etmektedir ki; bu hayat her iki dünyayı da kapsamaktadır. Ağaç ile öte dünya ilişkisi hakkında "...bir ağacın üzerine yerleştirilen cesedin tanrısal göge yükseldiğini kabul etmemek benim için zordur. Hükümdarın tahta çıkışı sırasında, keçeden yapılmış bir halıda göge sunulmak üzere kollarda taşındığı bilinmektedir. Ayrıca, cesedi bir ağacın üzerine yerleştirmek, onu bir hayat kaynağıyla buluşturmak anla-

¹ Radloff'tan sadeleştirerek aldığımız fıkra şöyledir: "*Bir gün semt çocukları bir büyük ağaç altında toplanıp otururlarken bakarlar ki Hoca geliyor. Birbirlerine birleşip: "Gelin Hocayı ağaca çıkaralım da pabuçlarını alalım" derler. Hoca geldikten sonra bunlar: "Bu ağaca kimse çıkamaz" derler. Hoca: "Çıkarım" der. "Çıkamazsın" derler. Hemen Hoca eteklerini beline sokup pabuçlarını koynuna kor; "Çıkmağa başlarken pabuçları ne yapacaksın, niçin beraberine aldın?" demelerine Hoca: "Belki ondan öte yol vardır, yanımda bulunması daha iyidir." demiş".*

mına gelmektedir.” (Roux 1999: 224) şeklinde bilgi veren Roux, ağacın Tanrı'ya veya öte dünyaya ulaşma aracı olduğunu kabul ederek dolaylı da olsa Türk düşüncesinde ağaçtan öteye yol olduğunu kabul etmiş olmaktadır. Ayrıca Mircea Eliade, şamanlığa giriş ritüeli olarak Sibiryalı şaman adaylarının ağaçlara tırmandıklarını, bu tırmanışın göğe çıkmada son derece yaygın bir mit olduğunu belirtir (Eliade 1999: 154-155; Armstrong 2005: 25). Nasreddin Hoca gibi keskin zekâya sahip olan bir düşünür ağaçtan öteye yol olduğunu veya ağaçtan öteye yol olduğuyla ilgili inanışın abesliğini başka nasıl anlatabilirdi? Hoca fıkraya konu olan ağaca ayak kabısını muhafaza ederek tırmanırken aslında kendisine aktarılan genelde folklorik, özelde mitolojik bilgiyi kullanmış ve bu bilgisini gülme unsuruna dönüştürerek de sorgulama yolunu seçmiştir. Bize göre bu hareket çocuklara karşı alınmış basit bir tedbir değildir. Öyle olsaydı, çocukların pabuçlarını niçin yanına aldığıyla ilgili sorusuna “...belki oradan öteye yol vardır.” şeklinde bir cevap vermezdi. Cevabın bu şekilde verilmesi bizce Hoca'nın ağaçla ilgili mitolojik bilgiye sahip olduğunu veya fıkranın teşekkül ettiği devirde mitolojik verilerin canlı olduğunu gösterir.

Eski ayın parçalanarak yıldızları veya şimşegi oluşturmasıyla ilgili fıkra (Radloff-Kunos 1998: 394)² da kozmogoniye çağrıştırmaktadır. Zaten fıkranın kendisi de doğrudan doğruya bir yaratma düşüncesiyle alakalıdır. Ancak bu fıkraya konu olan yaratmanın Türk Yaratılış Destanındaki kozmogoniye doğrudan ilişkisinin olduğunu ispatlamak oldukça zor gözükmektedir. Halk eskittiği eşyalarını küçük ve daha farklı amaçlara hizmet eden aletlere dönüştürür. İsmail Taş, bize Türk düşüncesindeki kozmogonik olayların kökeninin izahının yerel varlıklara dayandığını ispat etmektedir (Taş 2002: 164). Taşa göre, Türk düşüncesi gök ve gök-sel olayları yaşadığı çevrede meydana gelen olay veya etrafındaki mevcut nesne ve varlıklarla izah etme yolunu seçmiştir. Eski ayın ne olduğuyla ilgili bir başka fıkra da şimşekle ilgilidir (Radloff-Kunos 1998: 415)³. Her iki fıkrada da ayın dönüşüme uğrayarak yıldızları veya şimşegi oluştur-

² Radloff'tan sadeleştirerek aldığımız fıkra şöyledir: “*Hocaya: “Ay yeni olduğunda eskisini ne yaparlar?” demişler. Hoca dahi: “Kırparlar kırparlar yıldız yaparlar” demiş.*”

³ Radloff'tan sadeleştirerek aldığımız şimşekle ilgili fıkra şöyledir: “*Bir gün Hoca bir yere giderken bir çobana uğrar. Çoban: “Bire adam sen hoca mısın?” der. Hoca: “Evet” der. Çoban: “Bak şu yatan canlara bir soru sordum, bilemediler. Gel seninle söz bir edelim, eğer soracağıma karşılık verebilirsen sorayım. Değilse ben bilirim.” deyince, Hoca: “Sorun nedir?” der. Çoban: “Yeni ay olduğunda küçük olur sonra büyük tekerlek gibi olur. On beşinden sonra yine küçük olur”. “Eski ayı ne yaparlar?” deyince, Hoca: “Bunun gibi nesneyi bilemedin mi, o eski ayı uzatırlar şimşek yaparlar, görmez misin ki gök gürleyince kılıç gibi parlar” deyince, Çoban: “Sağ ol efendi ben de öyle sanıyordum” demiş.*”

ması konu edilmiştir. Burada şimşegin somut bir varlık gibi düşünülmesi de yine yerel varlık veya olaylarla açıklama olgusuyla ilişkilidir. Aynı ilişki ay tutulmasıyla ilgili geleneklerde de göze çarpmaktadır. Ay tutulmasında da insanlar, gökle ilgili bir olayı canavar olgusuyla izah etmektedirler ve bu olguyla alakalı davul çalma veya tüfekte ateş etme gibi birtakım pratikleri de uygulamaktadırlar. İnsan mantığı benzer olay ve davranışlar karşısında benzer açıklamalar getirir. Böyle bir açıklama tarzı ay tutulması için kabul ediliyorsa yıldız veya şimşek oluşumu için de kabul edilmelidir. Hoca bu gerçeğin farkındadır.

Hoca'nın bir başka kozmik olayla ilgili fıkrası da *oğlak burcuyla* ilgilidir (Radloff-Kunos 1998: 414)⁴. Bu fıkra, Türk mitolojisinde de yer bulan burçlar meselesini çağrıştırmaktadır. Bilindiği üzere Türk mitolojisinde on iki burçtan birisinin adı oğlaktır (Ögel 1989: 323). Hoca'nın oğlak burcuna *teke burcu* demesi yerel özellik gösteren varlık, nesne ve olaylarla alakalıdır. Yıldızların veya bazı kozmik olayların kökeninin Türklerde yerel varlıklara dayandığını belirtmiştik. Yukarıda verdiğimiz gök varlıklarıyla alakalı üç fıkrada da yerel özellikler kullanılarak olayın sebebi açıklanmıştır ki; bu açıklama tekniği, Türklerin kozmik olayları açıklama mantığıyla örtüşmektedir. Ögel'in Türk mitolojisi ile ilgili tespitlerine kısaca bir göz atacak olursak *yıldızların, saman yolunun, büyük ayı ve küçük ayı gibi takım yıldızlarının oluşumu ile avcının, tilkinin veya geyiğin çektiği kızak* (Ögel 1989: 577) gibi bazı kozmolojik kavramların yerel unsurla ve mantıkla izah edildiği görülecektir. Hoca; avcı, tilki ve geyiğin çektiği kızığın izlerinden saman yolu oluşuyorsa eski ay niçin parçalanıp yıldız olmasın veya hilale dönmüş ay niçin şimşek olmasın, diye düşünmüş olmalıdır veya bu düşüncüyü tenkit etmiş olmalıdır. Olayları bu şekilde izah etme mantığı da Türk mitolojisini yaratan düşünce yapısına aykırı değildir.

Nasreddin Hoca ile ilgili anlatılan, onun niçin mizah ustası olduğunu açıklayan bir efsanedeki *kurbanın kemiklerinden yeniden diriltilmesi* motifi (Kalafat 1990: 80)⁵, Türklerdeki *kurban meselesi* ile yakından

⁴ Radloff'tan sadeleştirerek aldığımız oğlak burcuyla ilgili fıkra şöyledir: "Bir gün Hocaya: "Senin yıldızın nedir?" derler. Hoca: "Tekedir" der. "Ey efendi yıldızlarda teke yoktur" derler. Hoca: "Ben çocuk iken anam yıldızıma baktırdıydı da oğlaktır, dedilerdi" der. Hocaya: "Ey ama oğlak teke değildir" dediklerinde, Hoca: "Be şaşkınlık o günden bu güne dek kırk elli yıl oldu. Oğlak teke olmadı mı?" demiş."

⁵ Nasreddin Hoca ile ilgili mesele şu şekildedir: "Ayrıca, Nasreddin Hoca hakkında anlatılan bir efsaneye göre, hocaları tarafında üç öğrencisine ziyafet için kullandığı bir kuzu varmış. Yemekten sonra, kuzunun bütün kemikleri bira raya getirilir ve hocaları el açıp dua edince, yine dirilirmiş. Hocalarının olmadığı bir gün, üç arkadaş kuzuyu gizlice dere kenarına getirip kesmiş. Kemikleri toplamışlar ve dua etmişler, kuzu dirilmiş. Ancak, muzip Nasreddin bir kemiği saklamış ve bu yüzden de kuzu aksayarak yürümeye başlamış. Derler ki, Hocası, Nasreddin'e "Dünya durdukça insanlar da sa-

ilgilidir. Altay ve Yakut Türklerinde kurban edilen hayvanın kemiklerinden-iskeletinden yeniden canlandırılmasıyla ilgili efsaneler meselesi bilinmektedir (Eliade 1999: 188-197). Hocayla alakalı bu efsanede geçen kurbanın kemiklerinden tekrar dirilmesi motifi ile Türk mitolojisindeki kurbanın kemiklerinden-iskeletinden tekrar dirilmesi meselesiyle bire bir örtüşmektedir. Dipnotta tam metnini verdiğimiz efsanede kesilen hayvanın bir kemiğinin muziplik olsun diye Nasreddin Hoca tarafından saklanması, bir kemiği saklanmış hayvanın tekrar dirildiğinde bu eksikliğe bağlı olarak topal kalması hadisesi tenkide tabi tutulmuştur. Bu tür bir yeniden yaratmanın mantıksızlığına işaret etmek için Hoca, yeniden yaratılacak olan kuzunun kemiklerinden birisini saklamıştır. Böyle bir yeniden yaratma olamayacağını düşünen ve bu düşüncesini acaba kemiklerden birisi saklansa ne olurdu diye sorgulayan bir insanın, yaratmanın bu kadar basit olmayacağını, yaratma sürecinin daha karmaşık ve yaratmanın daha dikkat edilmesi gereken bir olgu olduğunu bilecek kadar bilgili ve donanımlı olması gerekir. Dahası Hoca'nın nüktedanlığının kaynağı olarak karşımıza çıkan bu efsanede, ona nüktedanlık yeteneğinin verilmesi inanişaya karşı gelme cezasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu yaratma düşüncesini nükte yoluyla tenkide tabi tutmasından dolayı Hoca'nın bilgi birikimi ve kimliği konusu önem kazanmaktadır. Hakkında efsane teşekkül edecek kadar toplumda saygı görmüş bir insan karşımızda durmaktadır. Bu konuda Mikâil Bayram, Nasreddin Hoca'nın, tarihte yaşadığı bilinen Hoca olduğunu ve bu Hoca'nın da Yunus Emre'den başkası olamayacağını belirterek (Bayram 2001: 39), konumuzla doğrudan ilgisi olmasa da Hoca'nın kimliği konusundaki tartışmalara farklı ve tutarlı bir boyut kazandırır. Bütün bu bilgilerden hareketle diyebiliriz ki; Hoca hakkında anlatılan bu efsane onun hayatıyla ilgili bir anekdottan kaynaklanmaktadır ve konusu Türklerdeki kurban kesme geleneği ve kesilen kurbanın kemiklerinden yeniden yaratılmasıyla ilgili inanişaya bağlantılıdır. O esasında burada anlatılmaya çalışılan mitolojik unsurları savunmaktan çok tenkide tabi tutmuştur.

Hoca'nın, anneleri ölen *tavukların yas tutmasını* konu alan fıkrası (Radloff-Kunos 1998: 396)⁶ Türk kültüründeki *yas merasimleri* ve bu yas merasimleri etrafında oluşan kültür ile örtüşmektedir⁷. Hoca, anneleri ölen tavukların boyunlarına birer peştamal geçirerek yas tuttuklarını söy-

na hep böyle gülsün" diye dua etmiş". Söz konusu fıkranın bir başka metni için bkz. (Güzel 1990: 119).

⁶ Radloff'tan sadeleştirerek aldığımız tavukların yas tutmasıyla ilgili fıkra şöyledir: "*Hoca bir gün tavuklarını birer birer tutup boyunlarına birer parça peştamal delip geçirir. Meydana bunları salı verir. Orada olanlar Hoca'nın yanına birikip: "Bunlara ne oldu?" derler. Hoca: "Anaları öldü yasını tutarlar" demiş."*

⁷ Bu konuda Bkz. (Ögel 1989: 234, 243, 371, 514, 531); (Roux 1999: 238, 293).

ler ve böylece belirli bir yas kültürüne sahip olduğunu da bize gösterir. Fıkırdaki geçen boyuna peştamal geçirme motifi ölünün arkasından bayramlık elbiselerin giyilmesi geleneğiyle örtüşmektedir. Bu konuda Jean-Poul Roux, söz konusu geleneğe bağlı olarak beyaz elbise giyilmesinin Türk'ün hayatına geç devirlerde girdiğini, önceleri ise giyilen elbiselerin bayramlık niteliğinde olduğunu belirtir (Roux 1999: 274, 275). Yas elbisesi giyme geleneği bayramlık elbisenin giyilmesinden beyaz elbise giymeye, oradan da günümüzdeki şekliyle karalar bağlamaya dönüşmüştür. Öyle anlaşılıyor ki, fıkranın teşekkül ettiği devirde tören elbisesi kavramı devam etmektedir. Ancak fıkranın teşekkül ettiği dönemde karalar giyme kavramının ise henüz oturmamış olduğunu görmekteyiz.

Hoca'nın *deveye kanat vermeyle* ilgili fıkrası (Radloff-Kunos 1998: 393)⁸ genel anlamda yaratmanın sorgulanmasıyla ilgilidir. Aynı şekilde *su kabağı ile ceviz ağacının meyvelerinin gövdeleriyle uyumlu olmadığını* sorgulayan fıkrası⁹ da yaratma ve yaratıcıyla ilgilidir. Mikâil Bayram bu fıkrada anlatılmak istenen düşüncüyü Hoca'nın bağlı olduğu tasavvufî görüşle açıklar ve cemel-perestlik olarak açıkladığı bu görüşün temsilcilerini eşyanın varlığındaki derûnî sırlar üzerine düşünmeyi yeğlerler (Bayram 2001: 55) şeklinde tavsif eder. Dipnotlarda aktardığımız yaratmayla ilgili fıkralarda Hoca, yaratmadaki hikmet üzerine düşünce sard eder ki; bu genel anlamda yaratılış mitolojinden başka bir şey değildir.

Hoca'nın *insanların neden farklı yönlere doğru gittikleri*yle ilgili soruya verdiği cevap¹⁰ *dünyanın dengesi* ile alakalıdır. Fıkırdan anladığımız kadarıyla Hoca'nın tasavvur ettiği dünya düz bir dünyadır. İnsanların hepsi bir yöne doğru giderlerse bu dengenin bozulacağını söyler ki; bu denge fikri bize yabancı değildir. Altay yaratılış destanlarında geçen "dünyanın bir (veya üç) balık" ile "bir öküzün boynuzlarında durması" (Ögel 1989: 439, 444) motifleri bu fıkranın temel düşüncesiyle uyumak-

⁸ Radloff'tan sadeleştirerek aldığımız deveyle ilgili fıkraya şöyledir: "Bir gün Hoca bir dernekte: "Ey arkadaşlar Tanrıya çok şükür edin ki deveye kanat vermemiş, eğer deveye kanat verseydi evlerinin üstüne konardı da evlerinizi başımıza yıkardı" demiş." Bu fıkrada geçen deve yerine bazı kaynaklarda at yer almaktadır. Fıkranın tam metni için Bkz. (Sakaoğlu 1992: 159-160).

⁹ "Hoca bir gün bir ceviz ağacının altında yatıyormuş. Ağaca bakarak: "Olacak şey değil. Kocaman ağacın küçük meyvesi var, küçüçük su kabağının ise kocaman meyvesini var." deyince, tam o esnada bir ceviz Hoca'nın kafasına düşer. Hoca: "İyi ki cevizde kabak yetişmiyormuş" der." Bu fıkrada geçen ceviz ağacı yerine bazı fıkralarda meşe ağacı görülmektedir. Fıkranın tam metni için bakınız (Sakaoğlu 1992: 159-160).

¹⁰ "Hocaya bir gün sorarlar. "Neden insanlar hep aynı yöne doğru gitmiyorlar?" diye. Hoca: "Herkes aynı yöne giderse dünyanın dengesi bozulur. Onun için bazıları bu tarafa, bazıları şu tarafa doğru gidiyorlar." der."

tadır. Balıkların dünyanın altında durması; başı kuzeye bakan balığın başının sıkıca bağlanması, bu balığın başını oynatmasıyla sel baskınlarının ve zelzelelerin olması düşüncesi dünyanın düz ve dengesinin çok hassas olduğuna açıkça işaret eder. Bu hassas denge balığın başının oynamasıyla her an değişebilmektedir. Hatta sel baskınlarının sebebi bile bu dengenin bozulmasına bağlanır. Hoca'ya göre insanların farklı yönlere doğru gitmesiyle bu denge korunmaktadır. Bize göre balığın başının oynamasıyla dünyanın dengesinin bozulması mitolojik açıdan ne kadar normal ve mantıklı ise, insanların hep aynı yöne doğru gitmeleriyle de dünyanın dengesinin bozulacağı fikri o derece mantıklıdır. Daha cesur bir ifade ile söylemek gerekirse, dünyanın dengesiyle ilgili Hoca'nın mantığının oluşmasında bu mitolojik bilgi etkili olmuştur.

SONUÇ:

“Nasreddin Hoca latifelerini bilimsel incelemeye ve değerlendirmeye tabi tutanlar ve bu latifelerle Nasreddin Hocayı tanıtmaya çalışanlar onun bilge bir kişi olduğunu, .ilmî ve felsefî meseleleri basite indirgeyerek latifeler halinde topluma sunduğunu tespit etmektedirler.” (Bayram 2001: 64) diyen Bayram, Hoca'nın meşrebi, bilgi birikimi, felsefesi ve dünya görüşünün fıkralarında yer aldığını, fıkralarının incelenerek onun bilgi dağarcığının ortaya konulabileceğini bize ima etmektedir. Meseleye sadece gülünecek bir malzeme olarak bakıp, onu çeşitli yönleriyle tahlil etmekten kaçarsak Hoca'yı ve onun eserlerini anlamaktan çok uzak kalırız. Bize göre Hoca, tasavvuf, felsefe ve zahirî ilimleri bilmesinin yanında, iyi derecede mitoloji bilgisine de sahipti. O, fıkralarını oluştururken sahip olduğu mitoloji bilgisini kullanmış ve fıkraların zamanı aşan özelliğinden yararlanarak da sahip olduğu bilgiyi ölümsüzleştirmiştir.

KAYNAKÇA

- ARMSTRONG, Karen (2005), *A Short History of Myth*, Cannogate Boks, Italy.
- BAYRAM, Mikâil (2001), *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*, İstanbul.
- ELİADE, Mircea (1999), *Şamanizm*, (Çev. İsmet Birkan), İmge Yay., Ankara.
- ELİADE, Mircea (2003), *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, III C., Kabcacı Yayınevi, İstanbul.
- GÜZEL, Abdurrahman (1990), “Tasavvufî Halk Edebiyatı ve Hoca”, *I. Milletlerarası Nasreddin Hoca Sempozyumu Bildirileri*, 15-17 Mayıs 1989, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- KALAFAT, Yaşar (1990), *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*, Türk Kültürünü Araş. Ens. Yay., Ankara.

- KURGAN, Şükrü (1986), *Nasreddin Hoca*, Kültür ve Turizm Bak. Yay., Ankara.
- OĞUZ, M. Öcal (1997), “Nasreddin Hoca: Bir Yaklaşım, Bir Problem”, *Uluslararası Nasreddin Hoca Bilgi Şöleni (Sempozyumu) Bildirileri*, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- ÖGEL, Bahaeddin (1989), *Türk Mitolojisi, I. Cilt*, TTK Yay., Ankara.
- RADLOFF, Wilhelm- İgnaz Kunos (1998), *Proben Der Volksliteratur Der Türkischer Stamme VIII*, (Haz.Saim Sakaoglu-Metin Ergun), TDK Yay., Ankara.
- ROUX, Jean-Paul (1999), *Altay Türklerinde Ölüm*, (Çev. Aykut Kazancıgil), Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- SAKAOĞLU, Saim (1992), *Türk Fıkraları ve Nasreddin Hoca*, Selçuk Üniversitesi Yay., Konya.
- TAŞ, İsmail (2002), *Türk Düşüncesinde Kozmogoni-Kozmoloji*, Kömen Yayınevi, Konya.
- YILDIRIM, Dursun (1999), *Türk Edebiyatında Bektaşî Fıkraları*, Akçağ Yay., Ankara.